

УДК 378

Н.Б. Ларінакандидат педагогічних наук
Національна академія державного управління при Президентіві України**МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ Й ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПРОЯВІВ**

У статті проаналізовано прояви міжкультурної комунікації й обґрунтовано власну думку щодо такого виду спілкування.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, культурна ідентичність, культурно-комунікативний простір.

I. Вступ

Оскільки невід'ємною складовою розгортання сучасних глобалізаційних процесів є Україна, цілком природно виникають питання про те, як їй існувати в глобальному культурному просторі: чи лише прийняти всі надбання (як позитивного, так і негативного характеру), чи зберегти традиційну культурну ідентичність, не підпадаючи під вплив загальнолюдського в культурі, опиняючись на узбіччі цивілізаційного процесу. У відповідях на ці запитання проблематика міжкультурної комунікації набуває особливого значення.

Аналіз останніх наукових досліджень за темою статті свідчить про те, що вирішення таких питань набувають пріоритетності, адже якісно новим поворотом участі України в глобалізаційних процесах є формування на її теренах по-сучасному цивілізованого культурно-комунікативного простору.

II. Постановка завдання

Мета статті – проаналізувати прояви міжкультурної комунікації.

III. Результати

Слід зазначити, що ще в V ст. до н.е. софісти і Сократ, розглядаючи проблему людини, дійшли думки, що лише в діалозі вдається розкрити суперечності в позиції співрозмовника через зіткнення різних поглядів на предмет обговорення для досягнення істини. Із цього можна зробити висновок, що діалог, який допомагає пізнанню навколишнього середовища, є необхідністю прояву людського розуму й співіснування людей та є саме комунікацією.

Не можна оминати Аристотеля, Цицерона, М. Квінтіліана, які зробили вагомий внесок у становлення та розвиток комунікативної теорії й практики. Але антична думка – це лише перші кроки на шляху до осмислення людської комунікації як соціального феномену.

Середньовічні теоретики (І. Севільський, Ю. Руфіній, Г. Херовоск та ін.) спробували систематизувати знання з риторики. Відродження й Новий час приносять нове, демістифіковане розуміння людського спілкування. У центрі уваги постає вже не Бог, а людина. Особливого розвитку міжкультурна комунікація набула в післявоєнний період.

Класичне визначення міжкультурної комунікації дали російські вчені Є. Верещагін та В. Костомаров у праці "Мова та культура". Вони переконані, що при зустрічі представників різних культур кожен з них діє відповідно до своїх культурних норм.

Українські вчені (С. Абрамович, Л. Аза, О. Вишняк, Є. Головаха, В. Євтух, Н. Костенко, А. Ручка, Ю. Сасенко, Л. Скокова, В. Степаненко, М. Чикарькова, М. Шульга, Р. Шульга та ін.) досліджують проблеми мовленнєвої комунікації, соціокультурної ідентичності в етнонаціональному просторі сучасної України, етномовної диференціації, продукування культурних ідентичностей тощо.

Природа виникнення стереотипу сприйняття й упередження в міжкультурній комунікації лежить в об'єктивних умовах життя людей, для яких характерне багаторазове повторення одноманітних життєвих ситуацій. Процес формування стереотипів відбувається завдяки можливості людської свідомості закріплювати інформацію про однорідні явища, факти та людей у вигляді сталих ідеальних утворень. Стереотипи відображають суспільний досвід людей, загальне та повторюване в їх повсякденному житті, а сприйняття людьми один одного відбувається крізь призму вже сформованих стереотипів.

Визначено три основні концептуальних підходи до проблеми дослідження стереотипів: *психодинамічний, соціокультурний та когнітивний*. Формування й засвоєння стереотипів відбувається кількома шляхами: у результаті соціалізації й інкультурації; у процесі особистісного спілкування з найближчим оточенням; унаслідок обмеженості контактів та інформації; через засоби масової інформації. При цьому стереотипи не є сталими утвореннями, із часом вони трансформуються, відображаючи у своєму змісті істотні зміни в образі об'єкта стереотипізації, особливо в спілкуванні політичної й адміністративно-управлінської еліт.

У міжкультурній комунікації стереотипи тільки тоді бувають ефективними, коли використовуються як припущення про індивіда чи ситуацію (а не розглядаються як єдино істинна інформація про них), про причини та можливі наслідки своїх або чужих дій. Негативна сторона стереотипізації полягає в абсолютизації образу

групи, що не дає змоги виявити індивідуальні особливості окремої людини, а також при свідомому дотриманні людиною стереотипних суджень, що є ознакою негнучкості мислення та позиції щодо інших людей.

Учені розмежовують *стереотип* та *упередження*. Останнє позначає вороже ставлення до представників інших груп, їх культури та до будь-яких фактів, пов'язаних з їх діяльністю, поведінкою або соціальним статусом. Головним фактором виникнення та розвитку упередженості є нерівність у соціальних, економічних і культурних умовах життя різних спільнот. Упередження виникають як наслідок неповного чи спотвореного розуміння об'єкта, щодо якого формується думка, і частіше за все включені в культуру у вигляді нормативних заповітів.

Використання упереджень у міжкультурній комунікації має різні наслідки для людини. По-перше, наявність того чи іншого упередження серйозно спотворює для його носія процес сприйняття людей з інших етнічних або соціокультурних груп. По-друге, у середовищі людей, охоплених упередженнями, виникає неусвідомлюване відчуття тривоги та страху перед тими, хто для них є об'єктом дискримінації. По-третє, існування упереджень і заснованих на них традицій та практики дискримінації спотворює самооцінку об'єктів цих упереджень. Значній кількості людей нав'язується відчуття соціальної неповноцінності, і як реакція на це почуття виникає готовність до утвердження особистісної повноцінності шляхом міжетнічних та міжкультурних конфліктів. Найяскравіше це виявлено в міжкультурній комунікації політичної опозиційної еліти з провладною політичною й адміністративно-управлінською елітою.

Етноцентризм і мультикультуралізм. Для етноцентризму характерні погляди на світ крізь призму цінностей власної етнічної групи, що розглядається як еталон, основа для оцінювання та вироблення суджень про інші культури. Позитивним є те, що етноцентризм дає змогу несвідомо відокремити носіїв чужої культури від своєї, одну етнокультурну групу від іншої. У процесі міжкультурної комунікації сторонам, що взаємодіють, доводиться стикатися з необхідністю осмислення чужої культури, яка має свої особливості. Значення етноцентризму для процесу міжкультурної комунікації є неоднозначним. У цілому етноцентризм являє собою негативне явище, що виявляється в тенденції неприйняття всіх чужих етнічних груп при одночасному завищенні оцінки власної групи. Але при цьому він виконує корисну для групи функцію підтримання ідентичності та збереження цілісності групи. Очевидно, що на ступінь вираження етноцентризму найбільше впливають не стільки особливості культури, скільки соціальні фактори – соціальна структура та суб'єктивний характер міжетнічних відносин.

Центральною складовою в мультикультуралізмі є ідея гармонійної взаємодії різних етніч-

них та культурних груп населення в культурно-плюралістичному суспільстві. Існує кілька класифікацій дискурсу мультикультуралізму: політичний дискурс, у межах якого наводяться аргументи “за” і “проти” політики мультикультуралізму та відповідного способу управління; дискурс соціальної філософії, коли виникають питання стосовно соціального й політичного порядку та прав людини в умовах неоднорідності культури того чи іншого суспільства.

Культура в соціально-філософському дискурсі мультикультуралізму є не тільки тим, що відрізняє одну соціальну групу від іншої, а й розглядається як основа для формування ідентичності, необхідність прийняття ідеї рівнозначності культур. Невизнання значущості норм культури індивіда в межах іншої культури, що домінує в суспільстві, є виявом нерівності та несправедливості, що неприпустимо для соціальної практики мультикультуралізму.

Функціонування основних форм міжкультурної комунікації: акультурації, культурної експансії, культурної дифузії, конфлікту культур та синтезу культур – також дає змогу розглядати міжкультурну комунікацію як соціальний феномен. Серед усіх форм прояву міжкультурної комунікації найзмістовнішою є синтез, який поєднує позитивний історичний та культурний досвід з новітніми тенденціями в розвитку сучасного світу, одночасно зберігаючи власний стрижень культури.

Варто бути обережним з використанням стереотипів та упереджень, зважаючи на сучасну ситуацію міжкультурних контактів. Людина повинна усвідомлювати їх вплив на ефективність міжособистісної й міжкультурної комунікації, оскільки стереотипи та упередження здатні утворювати непередбачувані наслідки, породжені їх єдністю з рядом конкретно-історичних соціальних детермінант. Явище етноцентризму є нормою повсякденного функціонування суспільства й органічною складовою соціального порядку й миру, тому в міжкультурній комунікації він відіграє неоднозначну роль: позитивний аспект полягає в підтриманні ідентичності та збереженні цілісності етнічних груп, а негативний – у неприйнятті чужих етнічних груп. Своєрідним синтезом позитивних та негативних аспектів етноцентризму є мультикультуралізм, що утверджується як фактор єдності індивідуальної й соціальної свободи людини та ознаки культурного розмаїття соціуму.

На сьогодні можна виокремити такі суперечності міжкультурної комунікації: між глобальним та локальним; між традиціями й новаціями; між посиленням національної ідентичності та набуттям маргінального статусу індивідом; між індивідуальними й соціальними цінностями; а також релігійні суперечності, що загострюються на тлі глобалізації культури.

Аналіз соціокультурних проектів постіндустріального суспільства свідчить, що в основі багатьох з них лежить спроба побудови гармонійного розвитку суспільства постіндустріального

типу, яке розвивається завдяки таким параметрам: рівень динаміки продуктивних сил; послідовне сходження суспільства на новий рівень технологічного розвитку; зміна характеру діалогу не лише між культурами, а й між представниками різних культур; співвідношення "скутості" та свободи людини; зростання значення психологічного й морального стану суспільства тощо.

У межах глобалізації зростає міжнародний діалог культур. Міжнародний культурний діалог посилює взаєморозуміння між народами, дає можливість кращого пізнання власного національного обличчя. Якщо раніше здавалося, що культури Сходу й Заходу не взаємно переплітаються, сьогодні з'являються нові точки дотику та взаємовпливу. Культури взаємодоповнюють і збагачують одна одну. Глобалізація й глобальні проблеми сприяють діалогу культур.

Проблеми відкритості до діалогу та взаєморозуміння в сучасному світі набувають глибинного характеру. Однак для взаєморозуміння та ведення діалогу необхідна так звана "крос-культурна грамотність" (розуміння чужої культури), а це тягне за собою розгляд таких аспектів, як: усвідомлення відмінностей у звичаях, культурних традиціях, цінностей, вірувань, властивих різним народам, здатність побачити спільне та відмінне між різноманітними культурами й поглянути на культуру власного співтовариства очима інших народів.

Однак, для того, щоб розуміти мову чужої культури, людина має, насамперед, бути відкритою до культури власного народу. Діалог культур призводить до взаємозбагачення за рахунок іншого культурного досвіду, як у межах певних культур, так і в масштабах світової культури. Такий процес забезпечить оптимальну взаємодію між народами й культурами та буде відбуватися в інтересах кожної зі сторін міжкультурних комунікацій.

При цьому необхідно враховувати, що в кожній культурі свій власний стиль, свої індивідуальні характерні риси. Проте ХХІ ст. яскраво продемонструвало глобальність економіки, глобальними стали загрози світової безпеки, і, на наш погляд, система культурних цінностей теж неминуче стає такою.

Відмінною рисою сучасного простору є відкритість. Тут можна побачити активну комунікативну діяльність (авіасполучення, культурні інститути, спорт, освіта, кіберпростір та інші вектори комунікації), яка поширюється по всьому світу, як на міжособистісному рівні, так і на рівні держав. Той, хто всіляко відмежовується від інших, приречений на ізоляцію, бідність і відсталість.

Особливо актуальною в межах процесу глобалізації стала проблема "мультикультуральна", оскільки вона охоплює не тільки ті регіони, які перебувають на жвавих перехрестях культурного руху, нових інформаційних і технологічних передумов, а й менш розвинутих країн, інтерес до культур яких зростає щодня.

Сучасний "мультикультурний" проект тяжіє до нових культурних контекстів, "претендує на

специфічне вираження та обґрунтування плюралістичної соціальної парадигми", яка зачіпає різні аспекти культури. Цей проект реалізується в різних галузях науки. До безперечних досягнень мультикультуралізму можна зарахувати такі риси: збереження й підтримку культурного різноманіття; відмову від расових та інших забобонів, ксенофобії; зниження напруженості суспільства й держави; виховання терпимості та поваги до "інших". Водночас не можна не враховувати суперечливості та складності мультикультуралізму, особливо в умовах глобалізації.

Аудіовізуальні технології значно розширюють можливості реалізації міжкультурних комунікацій, оскільки "включають" у процес культурного спілкування величезні маси представників різних культур. Ознайомлення з іншими культурними практиками закономірно приводить до ідеї утвердження унікальності власної культури, ідеї, яка може призвести до несподіваних і далеко не завжди позитивних реакцій і сценаріїв поведінки.

Постіндустріальне суспільство змінює канали міжкультурних комунікацій, які стають під впливом аудіовізуальних технологій більш різноманітними, з'являються нові вектори й канали міжкультурних комунікацій, трансформують традиційну складову культурного простору, яка в умовах глобалізації стає активним учасником міжкультурних взаємодій. Так, наприклад, змінюється процес утворення в ході трансформації інформаційних технологій.

Моральна культура є обов'язковим атрибутом будь-якої значущої соціокультурної взаємодії на рівні міжособистісного контакту та діалогу культур і цивілізацій. Як фактор, що характеризує цю взаємодію і його результат одночасно, моральна культура визначає кодекс, стиль та норми внутрішньогрупового спілкування.

IV. Висновки

Таким чином, проведений аналіз дає змогу сформулювати такі висновки.

Основною метою комунікації має стати взаєморозуміння носіїв культури та толерантність щодо індивідуальних рис кожної культури окремо.

Цей процес має супроводжуватись розширенням полікультурного мислення сучасної людини.

Найважливішим ідеалом в інформаційному просторі сучасної культури є духовність, моральність, культуротворчість й особистісне зростання, які допоможуть подолати труднощі в трансформації культурно-комунікативного поля.

Діалог культур сприяє їх продуктивному розвитку, збагачуючи ціннісний зміст кожної конкретної культури та зміцнюючи її моральний аспект.

Моральна культура на практиці втілюється в моральній творчій силі кожної людини. Ця сила має на увазі процес творення себе, регулювання суспільних відносин відповідно до моральних пріоритетів, існуючих у цих культурно-історичних умовах.

Такі процеси, як зміна векторів і механізмів міжкультурних комунікацій, становлення, розвиток та підтримка соціально-комунікативного поля, вза-

емодія соціальних суб'єктів при вирішенні важливих для суспільства проблем, а також прагнення до взаємного партнерства, взаєморозуміння й діалогу, можна виділити найважливішими пріоритетами наукових досліджень проблематики статті.

Список використаної літератури

1. Богдан С.П. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С.П. Богдан.
2. Бондырева С.К. Толерантность (введение в проблему) / С.К. Бондырева, Д.В. Колесов. – М., 2003.
3. Гулевич О.А. Атрибуция: общее представление, направление исследований, ошибки / О.А. Гулевич, И.К. Безменова. – М., 1998.
4. История ментальностей: Историческая антропология. – М., 1996.
5. Оконешникова А.П. Межэтическое восприятие и понимание людьми друг друга / А.П. Оконешникова. – Пермь, 1999.
6. Пиз А. Язык разговора / А. Пиз, А. Гарнер. – М., 2001.
7. Сергеев А.М. Коммуникация в культуре / А.М. Сергеев. – Петрозаводск, 1996.
8. Фоли Дж. Энциклопедия знаков и символов / Дж. Фоли. – М., 1997.
9. Холл Э. Как понять иностранца без слов / Э. Холл. – М., 1995.
10. Geertz C. The Interpretation of Cultures / C. Geertz. – N. Y., 1993.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2013.

Ларина Н.Б. Межкультурная коммуникация и особенности ее проявлений

В статье анализируются проявления межкультурной коммуникации и обосновывается собственное мнение относительно такого вида общения.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, культурная идентичность, культурно-коммуникативное пространство.

Larina N. Intercultural communication and the features of its manifestations

The author of the article analyses the displays of intercultural communication and grounds own opinion in relation to such type of intercourse.

The author of the article analyses the aspects of intercultural communication and proves the particular point of view regarding such nature of communication. The article examines the conceptual ground of communication theory and practice, as well as the nature of origin of perception stereotype and prejudice in intercultural communication. With a view to the profound disclosure of the notion of stereotype there are the following ways for formation and adoption of stereotypes:

1. *As the result of socialization and enculturation;*
2. *In the process of personal communication with the circle of closest people;*
3. *As the result of limitation of contacts and information;*
4. *Through mass media.*

The article separates the notions of stereotype and prejudice. The latter is defined as a hostile attitude towards the representatives of other groups, their culture and to any other factors, connected to their activity, behavior or social status. Prejudices emerge as the result of incomplete or perverted understanding of the object regarding which the opinion is shaped and most often are included into the culture as normative testament. Apart from that, the article brings forward the notions of ethnocentrism and multiculturalism, where ethnocentrism is characterized by an outlook on life through the lense of values of the particular ethnic group, which is considered as the standard, meanwhile, multiculturalism is characterized by the idea of harmonic cooperation of different ethnic and cultural communities in cultural pluralistic society.

The article concludes that:

1. *The main goal of communication should be reciprocal understanding of culture beams and tolerance to the individual features of each culture in particular. This process must be accompanied by the expansion of multicultural mentality of modern people.*

2. *The most important ideals in information space of the modern culture are spirituality, morality, creativity culture and personal growth. Dialogue of cultures contributes to their efficient development.*

3. *Moral culture in practice crystallizes in the moral creative strength of each person. This strength foresees the process of self cultivation, regulation of social relations in accordance with the moral priorities in the particular cultural and historic conditions.*

Key words: intercultural communication, cultural identity, in a civilized manner communicative space.